

Poljudni članek/1.05

Janez Dolenc, Ivanka Kosmač Hvala

KAKO SO ŽIVELI KOSMAČEVI V BUKOVICI*

(Ob 90-letnici rojstva Cirila Kosmača)

Moj oče Franc Kosmač se je rodil na Slapu 25. januarja 1879. Leta 1906 se je poročil v cerkvi sv. Ignacija v Gorici s sovaščanko, šiviljo Marijano (Nanco) Trušnovec, rojeno 8. septembra 1881.

Naslednje leto se jima je rodila hči Hedvika, ki je žal majhna umrla. Sledili so hči Dragica leta 1909, sin Ciril leta 1910, kasnejši pisatelj, nato leta 1911 še ena hči Hedvika, ki je prav tako umrla še kot otrok. Nekako tedaj se je družina s Slapa preselila v Bukovico, dvajset minut oddaljeno malo kmetijo na levem bregu Idrijce. Tam se je leta 1914 rodila hči Mirica, leta 1915 pa drugi sin Vlado. Oče Franc je moral na vojsko, v tržaški 97. regiment. Bil je na ruski fronti, po sklenitvi miru z Rusijo se je maja 1918 vrnil domov, še pred koncem vojne. Vendar se je v letih 1918/19 pridružil borcem za severno mejo. Kot zadnji otrok v družini Kosmač sem se leta 1921 rodila jaz, Ivanka.

Po mojem rojstvu mama Nanca ni bila več prav zdrava. Vedno huje jo je napadala jetika, veliko stroškov je bilo z zdravnikom in zdravili. Življenje se ji je izteklo ravno na svetega Petra in Pavla dan leta 1928. Pokopali so jo v Ročah, ob njej so pokopani tudi Ciril in obe sestri, oče je pa umrl v Mauthausnu 19. marca 1945. Na domu še živi brat Vladko, vendar je predvideno, da se bo preselil v novo hišo, stara hiša bo pa preurejena v spominski muzej v okviru tolminskega muzeja.

Ker sem tako mlada izgubila mamo, sem se potem toliko bolj navezala na očeta. Bil je zelo načitan, razgledan, izkušen in zelo lepo je vzgajal nas otroke. Bil je organist in pevovodja, vodil je cerkveni mešani zbor. V izbi je stal njegov harmonij in ob njem smo prepevali s posebnim veseljem pesmi, ki so jih Italijani prepovedali, kot npr. Slovan na dan, Buči morje Adrijsko ipd., kot je Ciril to opisal v noveli Tistega lepega dne.

Oče je bil vaški modrec, pisal je pozdravne govore, testamente, pisma in dopise. Imel je pole papirja, črnilo in peresa. Pivnika ni rabil, napisano je potresel z zdrobljenim ometom. Vsi v družini smo mu morali pomagati prepisovati note; največ jih je prepisal Ciril, ki je znal lepo pisati. Že pri

Slap ob Idrijci, Kosmačeva domačija, foto. T. Hohnec, 2001

dvanajstih letih me je začel uvajati v svet glasbe. Kmalu sem pela na koru, on pa je orgljal. Imela sem obsežen glasovni razpon, rada bi pela sopran; ker pa je sopran pela sestra Mirica, sem morala peti alt. Kmalu me je začel učiti igranja na harmonij; on mi je samo povedal in pokazal, potem sem se pa morala sama znati. Za božič smo v Dolenji Trebuši celo naštudirali latinsko mašo. Oče je imel dober posluš in je tudi sam lepo pel, npr. psalme na oljčno nedeljo. Prvi je šel od doma Ciril v goriško Alojzijevisčje, tako je želela mama, verjetno z mislijo, da bo postal duhovnik. Vendar je zaradi mamine bolezni moral pustiti goriško gimnazijo, ker nismo zmogli stroškov. Kasneje je zasebno študiral na tolminski gimnaziji in ravno ob materini smrti opravil malo maturo. Leto kasneje pa so ga že zaprli zaradi sodelovanja pri TIGR-u in celo leto vlačili po ječah. To mu je navdihnili znamenito novelo Gosenica. Leta 1930 je bil oproščen in izpuščen, a je živel pod policijskim nadzorstvom. Januarja 1931 je pobegnil čez mejo v Slovenijo in se počasi uveljavljal kot slovenski pisatelj. Najstarejša hči Dragica nam je nadomestila mamo in je gospodinjala. Ker je bila tudi nadarjena in je veliko brala, bi jo oče

tudi rad poslal v šole. Zaradi naše revščine je morala 1933 od doma, v Gorico, služiti kot služkinja, kasneje pa v Genovo k neki grški družini. Leta 1943 se je vrnila domov in šele leta 1945 se ji je izpolnila dolgoletna želja, da je postala učiteljica.

Mirica je vse čas delala na naši mali kmetiji, konec maja 1944 pa so jo zaradi zvez s partizani aretirali Nemci in domobranci skupaj z mano in očetom. Naju so odpeljali na prisilno delo na Koroško, očeta pa v taborišče. V začetku maja sva se skupaj vrnila domov.

Vlado je moral leta 1935 odslužiti vojaški rok v italijanski vojski. Po odslužitvi se je za nekaj let vrnil domov, z vstopom Italije v vojno leta 1940 pa je bil spet mobiliziran. Prišel je v zavezniško ujetništvo in se vrnil po koncu vojne ter prevzel našo skromno domačijo v Bukovici.

Jaz sem kmalu sama zaslužila za obleko, doma sem dobila skromno hrano. Hodila sem v vaško mlekarino in bila pri šestnajstih letih tako močna, da sem vsako jutro celo uro vrtela veliki posnemalnik, ob koncu meseca sem pa naredila še obračun za mleko in maslo. Zaslužila sem 25 lir na mesec, kar tedaj ni bilo malo, saj so kmečke dekletke zaslužile le 35 lir. Leta 1940 sem

dobila delo na pošti v Tolminu in tam delala do leta 1943.

Naša tristo let stara hiša št. 45 je pokrita s slamo. V veži je bil star bajnk, v kuhinji pa staro ognjišče, ob njem klop, kjer smo se radi grel otroci. Nad ognjiščem je bila sajasta napa, kjer so se sušile koline. Tu je bila še kuhinjska omara in miza. V izbi je bila velika peč, miza, binkla in stol za kruh mesit, harmonij in velika stara ura. Spalnice so bile na podstrešju, spodaj pa je bil poseben vhod v velbano klet in shrambo, ki je bila prvotno svinjak.

Zraven hiše je bil majhen hlev. V njem smo imeli po dve, tri krave in še kakšno junico. Poleti smo kosili travo v senožetih Brda, Prvjek in Dolina, jeseni smo pa pasli krave za Vrtačno tja v Vrh. Tudi jaz sem pasla in zraven brala knjige. Veliko knjig so nam odnesli karabinjerji pri preiskavah zaradi Cirila, npr. Zastava v vetru, Na krvavih poljanah itd. Oče mi je pokazal, kako se peče krompir. Imeli smo tudi kakšno ovco in ovna, da smo jih ostrigli za volno. Prest in gradašat sem jo nosila k Obrekarju, ker smo pri nas kolovrate vrgli v ogenj potem, ko se je z njimi kot poreden fantič poškodoval Ciril. Imeli smo enega ali dva prašiča. Ko smo klali, je od sosedov prišel

kdo pomagat držat prašiča in potem dobil koline: kos prate, jetrca in mulce. Mulce smo poleg krvi polnili z ajdovo moko in dišavo polaj. Oče je naredil klobase in salame, jih prekadil in prodal. Prekajeni špeh smo imeli za zabelo, pršut je pa bil le za velike praznike. Kokoši smo tudi imeli, a jajca prodali; moral si biti bolnik, da si dobil ocvrto jajce. Imeli smo tudi psa, ker smo živeli na samotni.

Vse njive smo obdelovali. Armanakovi na Slapu (tam je bil doma moj soprog) so imeli dve muli in nam vse zorali. Največ smo sadili koruzo, manj pa ječmena in ajde. Žita je bilo treba opleti, koruzo pa okopati. Že ob štirih zjutraj sva poleti vstajali z Mirico in z mulo okopavali koruzo. Eno kravo smo navadili voziti in koruzne panogle pripeljali domov ter jih zmetali na velik kup na skedenj. Za majenco je sestra spekla kruh v domači peči, pripravila orehe in jabka, mošt in čaj. Prišlo je do petdeset ljudi, fantje in dekleta s Trebuše, s Slapa, celo iz Idrije pri Bači - vsi peš. Peš so hodili tudi na pevske vaje. Že prej so spraševali, kdaj bo v Bukovici majenca, saj so jo ta mladi težko čakali. Ko so končali z delom, so omajke ven poti-snili in zaplesali ob harmoniki ali orglicah. Še vidim očeta, ki nam je rekel:

»No, otroci, do kruha še nismo prišli, do polente pa!« Naša običajna hrana je bila: zjutraj ošvalki (suha, zdrobljena polenta, prelita s posnetim mlekom), opoldne navadna polenta ali ječmenova kaša, za večerjo krompir in jabka v oblicah. Na Skopičniku je bil mlin na en kamen, ki ga je imel Štefa Okrogličar. Tam je oče sam mlet žito. Ječmen smo pa v mehu nesli v Trebušo, kjer so imeli stope za kašo. V kleti smo v čebre naribali kislo repo in kislo zelje, tam sta bili lesa za krompir in lesa za jabolka, v sosednji shrambi pa sod z moštom. Kruh smo pekli redko, ob težjem delu (košnja, žetev, majenca), sicer ga je nadomeščala polenta, zabeljena z ocvirki. Včasih smo jedli ječmenovo kašo, vanjo dali malo fižola in kaj prekajenega: glavino, parkelj ali rep. Posebno dobra jed je bila na mizi, ko smo prodali in zaklali telička. V njegovo trebušno mrežo je dala mama nadev iz koruzne moke in ocvirkov, lepo zavila in

spekla. Skuhali smo tudi tripce. Pogosto smo imeli na mizi mineštro, občasno pa kislo zelje in kislo repo. S pravo kavo se je postreglo le ob obisku za »prekrivanje uboštva«, sladkali smo jo s saharinom, ponudili pa tudi žganje. Vse to troje smo kupovali od kontrabantarjev, ki so to nosili iz Jugoslavije.

Oče je bil tudi dober sadjar, posebno po Vrtačni je nasadil veliko jablan in hrušk. Najprej so jablane rodile šmahorke, kasneje gribnce in nazadnje seve. Hruške so bile vrtlanke, iz tepk in poznic smo pa naredili mošt. Žganje se ni smelo kuhati, oče je v peči in na peči posušil veliko kaštev, suhih krhlev in hrušk ter z njimi napolnil velike kvintalarske žaklje. Kašče smo kuhali tudi delavcem poleti. Oče je šel po opravih vedno peš, v Tolmin je šel čez Stopec plačat davke, v Gorico pa je šel čez Vrata in Čepovan nesel okrog pet kil fižola in ga tam prodal, potem pa kupil blago za dve obleki, za Ladota in Cirila.

Za božič je mama spekla gbanco, v kot smo postavili božično drevesce in pod njim jaslice. Na sveti dan je bilo prekajeno meso, juha, dušen krompir in gbanca. Za debelecno sem šla prvič na ples. Pari smo se postavili v vrsto pri Erjavcu v Trebuši, potem pa z muziko (harmonika, škant, bas) na čelu korakali k Oblaku v Hotenje, fantje so spotoma vriskali, vsi smo prepevali. Na cilju so nas že čakale obložene mize, vina so pripeljali cel sod iz Vipave. Doma so pa spekli ocvirkovco. Za veliko noč smo spekli žegnanco in jo nesli na veliko soboto blagoslovit. Takrat smo dobili tudi blagoslovljeni ogenj in blagoslovljeno vodo.

Etnologi, konservatorji v pogovoru z bratom Cirila Kosmača, Slap ob Idriji, foto. T. Hohnec, 2001

* Članek je bil napisan na podlagi pripovedi Ivanke Kosmač Hvala dne 29.11.1989 in 23.10.2000.